

**Protestantse
Kerk**

Geloof·Hoop·Liefde

Brandpunten in de Verkondiging

**Theologische handreiking aan predikanten, kerken-
raden en gemeenten van de Protestantse Kerk in
Nederland**

Opgesteld door dr. C. van der Kooi en dr. G. van den Brink
November 2014

**Generale Synode
November 2014
LWK 14-07**

Inhoud

INLEIDING		5
1	SCHEPPING EN EERBIED	7
2	KWAAD EN HOOP	10
3	OPENBARING EN VERTROUWEN	13
4	GEMEENSCHAP EN TRANSFORMATIE	16
5	BIJLAGE	19
5.1	De risico's van een keuze voor brandpunten	19
5.2	Het belang van inhoud en focus	21

INLEIDING

In deze nota ondernemen we een poging om enkele brandpunten te formuleren voor de kerkelijke verkondiging zoals die in talloze protestantse gemeenten wekelijks plaatsvindt. Waar komt het in de verkondiging in onze tijd op aan? Waar staat de kerk voor? In antwoord op die vraag zullen we vier van zulke momenten aanwijzen: schepping en eerbied (par. 4), kwaad en hoop (par. 5), openbaring en geloof (par. 6) en gemeenschap en transformatie (par. 7). Met deze aandachtspunten proberen we antwoord te geven en weerwoord te bieden aan evenzovele tendensen die in hoge mate de geestelijke atmosfeer van onze cultuur stempelen: naturalisme, cynisme, agnosticisme en individualisme.

Wij spreken in dit verband over brandpunten. Kenmerk van een brandpunt is dat er verschillende lijnen samenkomen. Waar ze samenkomen ontstaat concentratie en hitte. Uit een ouder straatbeeld: kinderen met een vergrootglas. Ze pakken een oude krant, zoeken een plekje in de zon. Met enig geduld konden ze gemakkelijk een gat in een krant branden, of zelfs de hele krant in de brand krijgen. De concentratie van straling op het papier was zo groot dat het papier vlam vatte. Zo zijn de genoemde onderwerpen plekken waar het heet is, in de zin dat er veel om te doen is en veel aan vastzit en het aankomt op een juiste doorlichting. Hier maakt het geloof vandaag werkelijk verschil, en hier wil de kerk dan ook voor staan.

Zoals de Reformatie vroeg om aanscherping, verlenging en toespitsing van bepaalde accenten uit het geloofsgoed van de kerk in het licht van de eisen van de tijd, zo vraagt onze culturele context daar niet minder om. Wij denken in dit verband aan een indringend woord van Luther: 'Als ik met luide stem en krachtige betoogtrant elk onderdeel van de waarheid Gods verdedig behalve dat ene puntje dat de wereld en de duivel op dat moment aanvallen, belijd ik Christus niet, hoezeer ik me ook als christen profileer. Waar de strijd woedt, dáár wordt de loyaliteit van de soldaat bewezen. Standvastig zijn op alle andere strijdfronten is slechts een vlucht wanneer men terugdeinst op dit ene punt' (WA-B 3, 81v.).

Van de concentratie op enkele inhoudelijke brandpunten in de verkondiging kan gemakkelijk de suggestie van uitgaan dat christelijk geloof vooral een kwestie is van het erop nahouden van een aantal opvattingen, en dat het daarom in de overdracht van het geloof in prediking en catechese ook aankomt op het zo correct mogelijk doorgeven daarvan. Dat zou echter een zeer beperkte visie zijn op wat geloof en geloofsoverdracht inhouden. Minstens zozeer als op concrete geloofsinhouden komt het in verkondiging en catechese ook vandaag dus aan op het voorleven en doorgeven van wat *geloven*, als werkwoord, eigenlijk is. Wanneer we daarom hieronder enkele brandpunten voor de hedendaagse verkondiging formuleren, doen we dat zo dat die zich niet laten reduceren tot enkele leerstellige inhouden die los van de geloofspraktijk staan. We geven dat ook aan door in de titels van de verschillende hoofdstukjes steeds een 'inhoud-woord' en een 'houding-woord' aan elkaar te koppelen. De doordenking van de christelijke leer staat nooit los van concrete geloofspraktijken en geloofsbeoefening – sterker nog: zij wil daaraan slechts dienstbaar zijn.¹

¹ Voor een uitvoeriger rekenschap van wat we eigenlijk doen en waarom we het doen, verwijzen wij naar de bijlage.

1 SCHEPPING EN EERBIED

De wereld is Gods wereld

De kerk verkondigt dat wij maar niet in een zinloos heelal leven, overgeleverd aan de spelingen van het lot, maar dat ons bestaan geworteld is in de scheppingswil van een God die wij als Vader mogen aanroepen. Dat is geen vanzelfsprekende boodschap; het was ook denkbaar geweest dat we overgeleverd waren aan onverschillige machten of dom toeval – en soms bekruipt ons het gevoel dat dat zo is. Het verhaal van God die scheidt en zich vervolgens blijvend met de werkelijkheid verbindt staat daarmee lijnrecht tegenover het verhaal van het naturalisme, dat wil zeggen de opvatting dat al het bestaande uit natuurlijke oorzaken verklaard moet worden. Dat denken laat ons achter in een zwijgend en wreed universum. Met het tegen-verhaal van de kerk worden we geconfronteerd in de doop. De doop dompelt ons in in de Naam van de Vader, de Zoon en de Geest, vaak nog voordat we van toeten of blazen wisten; en in dat geheim wijden we elkaar in door erover te spreken. De betekenis van ons leven wordt pas voluit zichtbaar wanneer we beseffen dat te midden van alles God het beslissende woord heeft. De dimensies van dat geheim ontdekken we niet van de ene op de andere dag. Wat het betekent moet in elke levensfase weer opnieuw ontdekt en verkend worden. Voor jongeren die een plekje in het leven moeten zoeken, betekent het weer iets anders dan voor ouderen, die geconfronteerd worden met grenzen in tijd en gezondheid. Het betekent iets voor de manier waarop we naar onze tijd kijken, naar onze eigen toekomst en de toekomst van Nederland, Europa en verschuivende machtscentra. Deze wereld is Gods wereld. Dat levert een horizon die haaks staat op een cultuur die meent zelf alle zin te moeten stichten. Zin en goedheid worden ons al aangereikt. Er is veel om voor te danken.

Verwondering en eerbied

We zullen er duidelijk over moeten zijn: christenen lopen werkelijk niet achter als ze geloven dat God er is. Er is immers ook afgezien van de Bijbel veel te zeggen voor geloof in een persoonlijke scheppende God. Op dit punt hebben we grote delen van onze cultuur en van de media weliswaar tegen; maar we worden geholpen door (ook jonge) christen-denkers die zich grondig verdiepen in discussies als die over de verhouding van geloof en wetenschap en vandaaruit met prima verhelderingen komen (zie bijv. recent nog Rik Peels & Stefan Paas, *God bewijzen*, 2013). Wij moeten ons dus niet zomaar laten aanpraten dat het christelijk geloof een achterhaalde positie zou zijn, waarvan de onhoudbaarheid ('sinds Kant', 'sinds Nietzsche', of sinds wie of wat dan ook) allang zou zijn aangetoond. Beter is het om ons met vele kosmologen en andere natuurwetenschappers onder de indruk te laten brengen van de ongelooflijke manier waarop het universum en het leven in elkaar zit. Wie zich daarvoor openstelt komt haast als vanzelf tot een diep besef van verwondering en eerbied. Het leven heeft diepte, en er is kennelijk meer tussen hemel en aarde dan we kunnen meten, tellen en wegen. Zonder dat besef 'verplat' ons leven. Toen de geldautomaten geïntroduceerd werden, waren er oudere mensen die na het in ontvangst nemen van hun biljetten netjes "dankuwel" zeiden. Daar kunnen we om glimlachen, maar juist die glimlach laat zien dat we feitelijk geen 'dankuwel' kunnen zeggen wanneer er niemand is om te danken. Het leven is dan zoals het is en komt zoals het komt; er is geen adres waar we terecht kunnen met onze dankbaarheid, maar uiteindelijk ook niet met onze vragen, twijfels en boosheid. Het geloof in een open hemel geeft in vergelijking met het geloof in een stom heelal diepgang en duiding aan de dingen, en maakt het leven zoveel rijker. Het correspondeert ook met het feit dat wij vragende en antwoordende, op communicatie aangelegde wezens zijn.

Wij zijn schepselen en geen God

Dat wil niet zeggen dat God in het verlengde zou liggen van ons eigen denken, willen en voelen. Het leven en de kosmos zijn ons immers op allerlei manieren ook weer volstrekt vreemd; zeker als we, vooruitlopend op wat volgt, al even denken aan het vele kwaad en lijden dat in het leven ingebakken lijkt. Wij zouden het allemaal heel anders gedaan hebben als we almachtig waren, denken we vaak. Hiertegenover is het belangrijk te beseffen wat het betekent dat wij schepselen zijn en geen God. Er is een radicaal, kwalitatief verschil tussen God en ons. We krijgen de hand niet achter God, wij zijn omsloten door de grenzen van tijdelijkheid en ruimtelijkheid. Er is weinig aanleiding om te denken dat we God in zijn verhevenheid zouden kunnen doorgronden. Alle vergelijkingen met bijvoorbeeld een supercomputer, of een 'Bruce Almighty' (de man die alles naar zijn hand kon zetten maar uiteindelijk doodongelukkig bleef) gaan mank. Zulke beelden blazen iets op wat we uit de schepping kennen, tot in het grotesque. Zo komen we nooit bij de ware God uit. Vooral de gereformeerde theologie heeft op dit punt altijd grote gevoeligheid en eerbied getoond: het eindige kan het oneindige niet omvatten, zei Calvijn. En fel polemiseerde hij tegen elke vorm van beeldendienst of idolatrie. God is niet onze eigen constructie. Mensen zijn Hem tegengekomen, werden getackeld, zoals Abraham, en later Jacob. En niet zelden pijnlijk. Zelfs de naam Israël herinnert eraan dat Jacob er in zijn worsteling met die vreemde aan de Jabbok niet zonder mankement afkomt (Gen. 32:29). En toch vertrekt hij met een zegen. Kortom, het komt erop aan God *God* te laten zijn. God gaat ons denk- en voorstellingsvermogen oneindig ver te boven; wee daarom degene die doet alsof hij Hem in z'n vingers heeft. Maar de God die aarde en hemel schiep is fundamenteel ons vertrouwen waard. Daarom is er alle reden Hem te erkennen als dragende bron van ons bestaan.

Een persoonlijk God

De Bijbel is één groot getuigenis van dit scheppend en dragend handelen van God en van de verschillende manieren waarop mensen dit hebben opgevangen, gehoord en verwerkt. Hij bemoeit zich met de wereld, want het is *zijn* wereld. Dat God werkelijk spreekt en zich bemoeit, moet in onze tijd opnieuw gezegd worden. Vanzelfsprekend is het immers niet. In onze tijd en zeker in onze westerse en Nederlandse cultuur is zoals we al even aanstipten langzamerhand een ander verhaal overheersend geworden, namelijk dat God zwijgt of er bij nader inzien niet is. God is, zo luidt de nieuwe verklaring, de naam die ooit gegeven werd aan wat indruk maakte, wat men niet kon begrijpen. Of de naam 'god' staat voor een positieve kracht die zou werken in de mensen en de wereld. Maar dat God zou bestaan als schepper en niet samenvalt met onze kosmos, wordt – ten onrechte – beschouwd als een geloof dat tegenover de natuurwetenschap niet meer te handhaven valt. Waar we mee te maken zouden hebben is deze ene, vreemde wereld, en de krachten die daarin heersen.

In een dergelijke interpretatie is het geloof in God als de Ander weggefallen. We leven met ons zelf, in een universum, dat we niet begrijpen. Er zijn wel krachten, en sommige optimisten hopen dat die krachten de mensheid uiteindelijk zullen verder brengen. Maar de voorstelling van een persoonlijk God die scheidt en onderhoudt, luistert en zich bemoeit, wordt achterhaald geacht. Het zijn stemmen die ook de christelijke gemeente niet ongemoeid laten en die we willen weerspreken. In feite is de mens in deze voorstelling doodeenzaam met zichzelf alleen in dit heelal. Gebed, of roepen tot God heeft ook geen enkele zin. Hoogstens is gebed nog zo iets als een meditatie, waar men stil wordt en zich openstelt voor het goede, voor de ander.

Leren zien

De boven beschreven opvatting is weliswaar verklaarbaar, omdat Gods spreken en handelen meestal niet met een hoop lawaai gepaard gaat. Je moet er oog voor krijgen en leren zien. Dat vergt oefening en oefening vraagt om tijd en geduld. Het vraagt om een gemeente die de lofzang gaande houdt, ook als het in de eigen ziel stil en eenzaam is. Ook in de bijbel worden tijden beschreven waarin God zich stil lijkt te houden en de hemel gesloten is. Zo wordt er geen enkele

godsspraak vermeld tussen Jozef en de uittocht uit Egypte. In de geschiedenis van de redding van Mozes vinden we geen direct spreken van God (Ex. 1-2). In het hele boek Ruth lijkt God zich stil te houden en afwezig te zijn. In de opeenvolging van verhaalde gebeurtenissen lijkt het bestaan voor Naomi godloos: voortdurend slaat het noodlot toe: haar man sterft, haar zonen sterven. Het wordt anders als we erop letten hoe de verteller in het verhaal van een verbitterde Naomi en een allochtone schoondochter een ander motief doet meeklinken, namelijk dat van Gods trouw. Die trouw licht op in mensen, in Ruth, in Boaz, in de weigering van de verteller om Naomi voortaan te noemen zoals ze zich zelf wil portretteren: Mara, de verbitterde. Het boek Ruth eindigt met een geboorte. Het is een pentekening met fijne streken. Gods spreken en bemoeien is inderdaad raadselachtig, vaak ongrijpbaar en niet zelden wordt ons de adem benomen omdat er niets te zien is. Toch vinden we in een bijbelboek als Ruth een thematisering van ons eerste brandpunt: God is er, neemt initiatief, bemoeit zich, is bewogen. God mag dan op kousenvoeten gaan, zijn trouw mag zich verhullen in wat mensen in goedheid doen voor elkaar, daarin wordt zichtbaar, voor wie het wil zien, dat Hij niet loslaat, trouw blijft aan Israël en daarmee aan de wereld die Hij schiep.

Tegen de verplattung

Door dit perspectief naar voren te schuiven verzet de kerk zich tegen allerlei vormen van materialisme, naturalisme en ongebreideld consumentisme; die verplatten het leven door het van alle zin en betekenis te ontdoen. De kerk verzet zich tegen deze verplattung, alsof de mens niet meer zou zijn dan een optelsom van genetische factoren en neurologische processen. En ze verzet zich tegen een levensstijl die zich tevreden stelt met consumeren of alle hoop vestigt op materiële voorspoed. De levensstijl waar de kerk in verband met het scheppend werk van God vóór pleit zouden we kunnen karakteriseren met de term *eerbied*. Deze eerbied gaat gepaard met dankbaarheid. Eerbied betekent dat we kunnen halthouden en beseffen dat we niet de eersten zijn. We zijn ontvangers van het leven, van de dingen die zich voordoen. Eerbied staat tegenover graaien, tegenover als een roofdier pakken wat zwak is, tegenover platheid. Eerbied ontwikkelen betekent het besef toelaten dat wij niet de eigenaars zijn van wat ons gegeven is, maar dat het geschenk is en blijft. Dat geldt van ons lijf, van ons geld en goed, van onze tijd, van de mensen om ons heen, van personeel, van het bedrijf en onze collega's. Dat kleurt ons denken over ons bestaan en discussies over begin en einde van het leven.

Het vanzelfsprekende doorbroken

Onder dit eerste gezichtspunt van Gods scheppend handelen komt het bestaan in een nieuw krachtenveld te staan. Dat werkt verstoring. Oude vanzelfsprekendheden worden doorbroken. Waar dat krachtenveld verzwakt of afwezig is, verdwijnt de dynamiek, wordt de prediking leeg en vlak, en het predikantschap een loodzware taak; de mensen voelen het: het gaat nergens meer over. Waar daarentegen gepreekt wordt en gewerkt in het besef dat God zelf aan het begin staat en nog altijd handelt en zich ermee bemoeit, gaat het spannen en kraken. Bij de doop is dat zichtbaar. De doop is verstoring van de natuurlijke gang van zaken. Niet familie en afkomst hebben het langer voor het zeggen. De dopeling wordt verbonden met God de Vader – niet met de onuitsprekelijke, de almachtige, de zijnde of de onkenbare. Dat zijn vroom bedoelde abstracties die achterblijven bij de centrale benamingen die de Schrift aanreikt. De kerk belijdt God in de concreetheid van Vader, Zoon en Geest. Wanneer we ons de betekenis daarvan voor vandaag te binnen brengen, gaat het er allereerst om dat we beseffen hoe enorm veel verschil het maakt te mogen geloven in God, de almachtige Vader, schepper van hemel en aarde.

2 KWAAD EN HOOP

We noemen een tweede thematiek die naar ons besef een brandpunt dient te zijn van hedendaagse verkondiging: de vragen rondom kwaad en zonde in samenhang met de vraag wat we hopen mogen. Hoop en verwachting zijn schaarse artikelen geworden, ook in de kerk en onder hen die in haar voorgangers zijn. Niet zelden wordt het gesprek over God verlamd door grote vragen. Dat gesprek begint dan ongeveer zo: "Vertelt u mij eerst eens hoe het zit met Gods voorzienigheid. Er is zoveel kwaad en lijden! Hoe kan God een wereld toelaten waar de ene mens de ander de keel doorsnijdt, waar kleine kinderen worden misbruikt, waar miljoenen mensen zijn afgeslacht en vermoord? Ik kan dat niet rijmen met een goede en almachtige God."

Het realisme van de Bijbel

Zulke vragen zijn begrijpelijk, en ze houden talloos velen bezig. Daarom moet de kerk ze niet ontwijken. Die neiging is er wel. Van meet af aan is er in de kerk de verleiding geweest om toe te geven aan subtiele en minder subtiele vormen van docetisme: de gedachte dat het kwaad uiteindelijk slechts schijn is. Juist omdat christenen geloven in een goede en almachtige Schepper, staan ze aan de verleiding bloot het kwaad niet voluit serieus te nemen. Met als gevolg dat wanneer het ons werkelijk raakt, we geen antwoord meer hebben. En dat we in de kerk een soort schijn-wereld met elkaar in de lucht houden, waar de rauwe werkelijkheid die het leven vaak is zorgvuldig buitengehouden moet worden. De beste remedie tegen deze neiging is het lezen van de Bijbel, want dat is een buitengewoon realistisch boek waarin de harde en vaak perverse werkelijkheden van kwaad en lijden op duizend en één manieren onverbloemd aan de orde wordt gesteld. Voor welvarende mensen met een geplaveid leven is de Bijbel wat dat betreft eigenlijk maar een vreemd en wonderlijk boek dat ver bij hen afstaat. Maar niemand die ook maar enigszins sensitief in het leven staat kan zich vandaag onttrekken aan de talloze berichten over de vele gruwelijkheden die onze aardbol teisteren. Juist nu de wereld een groot dorp is geworden gezien de snelle en open communicatielijnen, ligt het wereldleed eens te meer op onze tafels.

Meer kwaad in de preek

De vragen die kritische buitenstaanders – maar ook betrokken jongeren – stellen, zijn daardoor in veel gevallen ook onze eigen vragen. En we begrijpen de nood van hen die er koste wat het kost een antwoord op willen horen. Want als we er niet een antwoord op hebben, wie is God dan? Zijn we in kerk en geloof dan niet met absurde dingen bezig? Dat antwoord moet in de verkondiging dus gegeven worden. Met de Amerikaanse homileet Thomas Long (*What Shall We Say? Evil, Suffering, and the Crisis of Faith*, 2011) zeggen we daarom: meer kwaad in de preek! Alleen dat kan en moet niet op de wijze van een pasklaar antwoord dat het plaatje kloppend maakt. Er is een uitgebreide apologetische traditie waarin een poging wordt gewaagd het bestaan van kwaad en van een goede God denkbaar te maken, zonder van beide iets af te doen. Een dergelijke apologetische oefening kan heel zinvol zijn en is bij tijd en wijle hard nodig. Maar daarin moet het gesprek over God en het kwaad zich niet uitputten. Als we letten op het bijbels verhaal over Gods doorgaande worsteling om mensen uit het kwaad te bevrijden, moeten we zelfs zeggen dat het eigenlijke gesprek dan nog moet beginnen. In gesprekken over het kwaad en lijden doen we heel vaak net alsof wij de situatie van buitenaf kunnen beoordelen, en in onze theodicee-pogingen versterken we die suggestie soms zomaar. God is dan iemand *over* wie we spreken en van wie we op grond van zijn kwaliteiten meer hadden verwacht; het is dan als het ware aan ons om Hem te 'redden'. Zelf nemen we daarbij de positie in van neutrale, goedwillende buitenstaanders die over God, kwaad en lijden praten, alsof we er niet zelf midden in stonden. Maar dat staan we juist wel. Zo neutraal en onschuldig zijn we niet. Volgens de Bijbel zijn *wij* het juist die gered moeten

worden. Wij zitten immers tot over onze oren verstrengeld in het kwaad, en zijn daarbij zowel slachtoffer als dader.

Slachtoffers

Als we in de misère zitten en te lijden hebben van ellende en narigheid nemen we de rol van slachtoffer in, degene die te lijden heeft van het kwaad. Die rol komt in de bijbel ruim voor. Abel is het prototype van de mens die slachtoffer wordt van zijn medemens en broer. Zulke slachtoffers zijn er vandaag nog alom, en kerk noemt hun namen, ziet hen hopelijk staan waar ze door anderen vergeten worden, neemt het voor hen op. Zij doet dat onder meer door slachtoffers ook daadwerkelijk als slachtoffers te erkennen, en de tragiek van hun lot voluit te laten staan. Het gaat niet aan hen heimelijk toch ook mede tot daders te verklaren, bijvoorbeeld omdat we nu eenmaal 'allemaal zondaren' zijn, of omdat elk lijden een verborgen zin zou moeten hebben. Daarmee lossen we misschien onze cognitieve dissonantie op, ons niet kunnen rijmen van de dingen, maar doen we hen geen recht. Het donker van de zonde maakt niet alle katten grauw, maar vraagt juist om een helder uiteenhouden van goed en kwaad.

Daders

Veel vaker voorkomend echter en veel ongemakkelijker voor ons is die andere rol die de mens ten aanzien van kwaad speelt in de Bijbel. Niet meer de rol van de arme Abel, maar die van Kaïn, dader in het kwaad, als mens die niet reageert op het appel dat op hem wordt gedaan maar het gezicht wegdraait. Dat wordt bijna letterlijk van Kaïn gezegd. Hij laat "zijn gezicht vallen" (Gen.4:5). We zijn er meesters in geworden *niet* te horen naar die stem die ons ter verantwoording roept, de andere kant op te kijken en niets te doen. Over God kunnen we aan de borreltafel gemakkelijk schamperen: God had het anders moeten doen, of Hij bestaat niet, of wij kunnen het allemaal ook niet helpen, we zijn nu eenmaal zo; de ander moet niet menen ons de les te kunnen lezen, en bovendien kunnen we 'niet de hele wereld op onze nek nemen'. Maar soms kraakt er iets en breekt die stem van de Ander door de zorgvuldig opgebouwde dekking heen. Dan zien we ons zelf in een onverwachte rol, die die van aangesprokene, en worden we voor ons zelf zichtbaar als onverschillige, laffe, wegstijgende of gladweg ontkenkende mens. Zulke confrontaties zijn veel moeilijker, en tegelijkertijd veel hoopvoller. Zolang we praten *over* God als derde kunnen we nog op veilige afstand blijven. Aanklagen, theoretiseren en het grootste gelijk halen gaat de meesten goed af. Zodra we ontdekken dat we zelf in patronen van kwaad verstrikt zitten, ons zelf in de nesten gewerkt hebben, zelf weglopen, verraden hebben of schade aangericht hebben, is de neutraliteit moeilijk te handhaven. Daarom komt het erop aan vanuit de afstandelijk gestelde theodiceevraag door te stoten naar een realistische zondeleer. Dan praten we niet meer over God maar bevinden we ons voor het aangezicht *van* God, en komt het dichtbij. Voor verreweg het meeste lijden op aarde blijken wij mensen zelf linksom of rechtsom verantwoordelijk.

De zending van Jezus Christus

Wat is dan de rol van God in het geheel? Waar staat Hij voor? God wordt in de bijbel beschreven als degene die met deze schepping begon als een project waar Hij enorm plezier aan had. Hij investeerde. Hij zag dat het goed, 'tof', was. De zondeval betekent een enorme breuk, een dijkdoorbraak waarmee wij mensen het kwaad vrij spel gaven in de wereld. Maar God gaat door. Hij doet nieuwe investeringen, eerst in Noach, dan in Abraham en zijn nageslacht, uiteindelijk, als ultieme poging, in die ene telg van Abraham: Jezus van Nazareth. De zending van Jezus Christus is de stap waardoor God er zelf helemaal ingaat. Kolossenzen 2:9 drukt het radicaal uit: heel de volheid van Gods goddelijkheid woont lichamelijk in hem. Dat kan van geen ander gezegd worden. Jezus Christus is dan ook een beslissend vervolg op wat God met Israël begon. God wil een wereld waar zijn gerechtigheid woont. De belofte aan Israël geschonken en de hoop die profeten verkondigden, vindt een kristallisatiepunt in Jezus Christus.

Wat er met Jezus Christus vervolgens gebeurde is gestalte van groot kwaad. In zijn levensgeschiedenis op aarde vinden we de verblinding en de gruwelijkheid van de wereldgeschiedenis in een uiterste samenballing terug. Hier speelt het ons parten dat het kruis door het vele gebruik en

misbruik tot een dode metafoor dreigt te worden, waardoor de absolute walgelijkheid ervan niet meer tot ons doordringt. Het zou daarom te overwegen zijn op een Goede Vrijdag Rechters 19 te lezen naast één van de evangeliebeschrijvingen over de kruisiging, om weer scherp te krijgen wat er op Golgotha gaande is aan ellende en wanhoop. In beide gevallen hebben we de neiging het gezicht af te wenden (vgl. Jes.53:2) omdat we het domweg niet kunnen plaatsens, het is te groot voor ons. Als de vraag waarom God het kwaad toelaat ooit ergens met recht klinkt, dan wel rond het levenseinde van Jezus. Maar juist door het kwaad hier zelf volledig te ondergaan, overwint God het op de een of andere onpeilbare maar beslissende manier. Daarmee zitten we bij het hart van het Evangelie. Vrijwel eensluidend laten de oudste christelijke getuigen het ons weten: het kruis betekent verzoening, ultieme verzoening tussen God en mens. En daarin overwinning van het kwaad, zoals drie dagen later blijkt in Jezus' opstanding. Die opstanding is vanaf dat moment de bron van de christelijke hoop (1 Petr.1:3). Want als God *dit* kwaad van Jezus' kruisiging niet alleen aankon maar zelfs ten goede kon keren, dan kan Hij dat uiteindelijk met alle kwaad.

De doop

Wie is God dus, met wie hebben wij te maken? Met een God die een januskop heeft, een figuur met twee gezichten, goed en kwaad? De bijbel schetst een ander beeld. Gods grootheid is dat Hij wil redden, behouden, zich inlaat met deze wereld. De levende God bevindt zich niet op oneindige afstand van ons, als degene die bovenaan aan de touwtjes trekt, maar Hij beweegt zich de geschiedenis in. Dat deed Hij niet alleen vroeger, dat doet Hij nog. God involveert zich en bemoeit zich in Christus ook met de geschiedenis van ons eigen persoonlijk leven. Dat wordt ons verkondigd in de doop. De doop maakt duidelijk dat wij deel mogen uitmaken van het verhaal van Gods uitredding uit dood en verlorenheid. God redt door de dood heen. Menselijkerwijs bevinden wij ons schepselen ons aan de rand. Die rand is onze tijdelijkheid, onze beperktheid, ons falen, onze schaamte, de butsen en krassen die we hebben opgelopen, onze schuld, onze moeite de goede keuzes te maken. Maar als wij gedoopt worden in de naam van de Zoon, betekent dit dat Hij ons in de gemeenschap van zijn dood en opstanding incorporeert, zodat 'wij van al onze zonden bevrijd en rechtvaardig voor God gerekend worden' (klassieke Doopformulier). Dat bepaalt de horizon van de hoop.

Leven met hoop

Leven met hoop betekent dus niet dat er een antwoord is op alle vragen (vgl. bijv. Openb. 5:5-6). Leven met hoop betekent niet dat er een oplossing is voor de grote en moeilijke vragen van lijden en absurd kwaad, van oerbegin en einde. We zullen moeten leren dat christelijk geloof geen *oplossing* biedt van al die vragen. Wel spreekt dat geloof over *verlossing*. Leven met die hoop betekent ook dat er ruimte is de werkelijkheid van zonde en onze eigen betrokkenheid daarin onder ogen te zien. Het voedt realisme ten aanzien van zonde en kwaad. Hoop staat tegenover cynisme. Cynisme kent geen hoop, hult zich in het gewaad van bitter realisme. De neiging daartoe is niemand vreemd, maar in de kerk worden we gevoed door een ander verhaal, een tegenverhaal, het verhaal van de hoop. Dat maakt het mogelijk realistisch te zijn ten aanzien van zonde en de werkelijkheid van kwaad, maar tegelijkertijd weten dat God ze een grens stelt. Dat maakt het mogelijk om het leven aan te gaan, in elke levensfase weer opnieuw, en te hopen op God.

3 OPENBARING EN VERTROUWEN

Kennis van wat God doet

Nadat we in het voorgaande al over God als schepper hebben gesproken en over de thematiek van kwaad en hoop, willen we het hier hebben over openbaring en vertrouwen. In feite was openbaring ook al in het voorgaande aan de orde, maar er is goede reden om tegen de achtergrond van een wijd ervaren 'afwezigheid van God' nog eens afzonderlijk in te zoomen op wat het betekent dat God zich manifesteert. Wat betekent openbaring? Om het simpel te zeggen: Het licht gaat aan; we gaan dingen zien, die we eerst niet zagen. Anders gezegd, openbaring levert kennis op. En wel kennis van wat God doet, ons ten goede. In 1 Cor 2:9 beschrijft Paulus beide aspecten van openbaring: "Wat het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord, wat in geen mensenhart is opgekomen, dat heeft God bestemd voor wie hem liefheeft." Het levert aan menselijke zijde dus wat op. Gebruikelijk is in dit verband te spreken over *geloof* als het correlaat van openbaring aan menselijke zijde, of *vertrouwen*, en dat is ook terecht. Prikkelender en minstens zozeer beantwoordend aan Paulus' bedoeling is het echter om in dit verband ook de term *kennis* te laten vallen. Gods openbaring levert kennis op, iets wat verrassend is en het oude in een totaal ander licht zet. Geen natuurwetenschappelijke kennis, maar geloofskennis en ook dat is kennis.

Gods woord als bron

Dat betekent nogal wat. We hebben het in de kerk ten diepste niet over onze eigen emoties, onze eigen ervaringen of voorkeuren. En zeker niet over onze eigen constructies, verbeelding of wat we fijn vinden, mooi of goed voelt. Dat alles gaat in het geloof wel een rol spelen en doet op gegeven moment mee. Het is echter niet de bron, de herkomst van wat we in de kerk doen in liturgie en verkondiging. Die bron is naar bijbels getuigenis God zelf die gesproken heeft. Van hem en van buiten ons bestaan komt de aanstoot en het initiatief. Voor het optreden van de voorganger in de eredienst, in gebed, in preek, in het sacrament en in het pastoraat is dat van vitaal belang. Gebed is geen verkenning van onze innerlijke gevoelswereld, geen geleide meditatie, maar richt zich op God en zijn beloften en is daarmee wezenlijk vraaggebed. In het gebed naderen we tot God als de hoogheilige en bieden we Hem de lof als de eerste en onvergelijkelijke. Die erkenning van God als bron, als degene die gesproken heeft en die zich vandaag nog laat kennen, kleurt het handelen van de kerk. We trekken een paar lijnen naar doop, preek en pastoraat. Een doop is niet in de eerste plaats een familiegebeuren, en zeker geen geboortefeest, maar een handeling waarin Gods trouw wordt uitgesproken, toegesproken en concreet gemaakt in de doorgang door het water. Preek is niet enkel uitleg, al is elke goede preek ook uitleg, maar allereerst Woord van God dat vertolkt en toegespitst wordt. Pastoraat is niet betrachtting van gezelligheid al is het dat gelukkig vaak ook, maar het leven van deze bepaalde mens onder het licht van Gods Woord en belofte.

Kennis van Jezus

Wat voor kennis levert die openbaring dan op? Heel kort gezegd: Kennis van Jezus Christus als de openbaring en vervulling van Gods heilsbedoeling. En nog korter met een van de oudste belijdenis teksten: Jezus is Heer. Die kennis verandert alles. Het is de grond van het geloofsvertrouwen. Hoeveel de machten ook mogen zijn die vragen om onze onderwerping of dienstbaarheid, hoe imponerend ze ook, ze zijn niet beslissend (vgl. Psalm 2).

Maar kan dat wel, zo hoog op te geven van Jezus Christus als Heer? Kan het niet een onsje minder? Toegegeven, de centrale plek van Jezus in het christelijk geloof is in het gesprek met andere godsdiensten en levensovertuigingen knap lastig te noemen. En ook in de kerk klinkt soms aarzelend. Kan dat wel, zo'n belangrijke rol toekennen aan een historische figuur? Is het niet teveel van het goede Jezus als de unieke Zoon van God te belijden? Bij de belijdenis van de goddelijkheid van Jezus vallen velen stil. Kunnen we het niet beter laten bij God zonder meer? Over God en het goddelijke valt binnen een hedendaagse spiritualiteit nog wel het nodige te zeggen, maar Jezus? God is 'in', maar Jezus Christus is 'uit', zou men kunnen samenvatten.

Agnosticisme en relativisme

En toch is het van essentieel belang, ook in de ontmoeting met andere levensovertuigingen en religies aan die belijdenis vast te houden. Het is vooral ook van belang in de ontmoeting met het wijdverbreide agnosticisme en relativisme dat zich in onze cultuur heeft breed gemaakt, en dat er als een klamme deken omheen hangt: het gevoel dat er 'natuurlijk' geen zinnig woord te zeggen valt over hoe het nu echt zit met God en geloof. We kunnen het in de dingen van het geloof immers nooit helemaal zeker weten. Want waarom zou uitgerekend jouw geloof het enige ware zijn? "Als we in Marokko geboren waren, waren we waarschijnlijk moslim geweest". Is het feitelijk zelfs niet arrogant om te pretenderen God te kennen? Er zijn immers zoveel geloven. Dus als God er is, dan zal Hij al die godsdiensten wel overstijgen. Dan valt Hij vast niet samen met de drie-enige God van de christenen, zo simpel kan het niet zijn. Het zit natuurlijk ingewikkelder in elkaar. Maar ja, hoe dan precies, wie zal daar het laatste woord over zeggen. Echte kennis van God is voor ons niet weggelegd – en we hebben er trouwens ook geen behoefte aan want twijfelen en zoeken is mooier dan vinden.

Het is opvallend dat Paulus dit type denken als 'de geest van de wereld' bestempelt (1 Kor. 2): het is de hoogste wijsheid waar deze wereld vanuit zichzelf, al zoekend en tastend, toe kan komen. De één roept dit en de ander dat, dus de waarheid zal wel ergens in het midden liggen. Niemand heeft immers ooit God gezien, dus wie God werkelijk is, blijft een mysterie. We moeten er het beste maar van hopen; want het fijne ervan, daar komen we toch niet achter.

Geopenbaard

Nu spreekt Paulus zelf nadrukkelijk ook de taal van geheimenis en mysterie, maar voegt hij daar vervolgens een beslissend zinnetje aan toe: 'aan ons heeft God het geopenbaard' (1 Kor.2:10). In het Grieks staan de woorden 'aan ons' inderdaad voorop. Voor de machthebbers van deze wereld, voor de mensen die het voor het zeggen hebben, is God een gesloten boek, die hebben inderdaad geen idee van wie Hij is. Anders zouden ze namelijk nooit Christus hebben gekruisigd, Hij die één is met God in glorie en luister. 'Aan ons echter heeft God het geopenbaard'. Dus aan Paulus zelf en zijn medewerkers, aan de gemeenteleden in Korinthe, en zovele anderen. Wat God geopenbaard heeft, blijkt te zijn wat er te vinden is in de diepten van Gods wezen, op de bodem van Zijn hart. Het is waar dat geen oog dat ooit heeft gezien. Maar het is óók waar dat God dat bestemd heeft voor degenen die Hem liefhebben. En toen het eenmaal zover was, heeft Hij het open gelegd – in Jezus Christus. Geopenbaard - dat is eigenlijk een prachtig woord. Er zit het woord 'open' in en het woord 'baren'. Het is dus zoiets als tevoorschijn brengen. En wel op zo'n manier dat je er niet meer omheen kunt. Het gaat niet om iets geslotens en benauwends, zoals vaak gedacht wordt, iets super geheimzinnigs waar slechts sommigen bij kunnen. God heeft de dingen juist open gelegd, in de openbaarheid gebracht, zodat wij mensen er dus wel bij kunnen. Ja zodat we zelfs kunnen *weten* wat God ons in Zijn goedheid schonk (1 Kor.2:12). Van die openbaring leeft de kerk, en ze kan daar niet achter terug. 'Aan óns is het geopenbaard' – dat is niet de taal van de arrogantie, maar van de verrassing, de verwondering die leidt tot vertrouwen.

De Heilige Geest geeft vertrouwen

In 1 Korinthe 2, en ook elders in de Bijbel, wordt het vertrouwen dat door Gods zelfbekendmaking in een mens kan postvatten speciaal toegeschreven aan de Heilige Geest. Zoals een opwek-

kingslied het zegt: 'Het is de Geest die mij doet zeggen: Jezus Christus is de Heer'. De Heilige Geest is geen scepticus, zei Luther ooit. Zij brengt niet voortdurend aan het twijfelen, maar geeft juist warmte, vreugde, zekerheid, vertrouwen. Ook dit geschenk van God wordt reeds in de doop aan ons beloofd. Want als wij in de naam van de Heilige Geest gedoopt worden, verzekert deze ons ons daadwerkelijk te willen verbinden aan het heil in Christus, zodat we ons diens eigendom gaan weten. Dat leidt tot een diepe geborgenheid, die weliswaar niet onaangevochten is, maar toch in schril contrast staat met het agnosticisme, relativisme en religieus indifferentisme van onze tijd. Wij kunnen elkaar niet uit deze atmosfeer waarin wij leven wegpraten. Maar de Geest die ons aanvuurt om het op Christus te houden is er nog steeds.

Jezus Christus en het verbond

Wij menen dat de kerk in haar verkondiging vandaag niet alleen zal moeten benoemen dat God ten diepste een geheimenis is, maar ook dat hij ons toegang heeft gegeven tot dit geheimenis. Juist in ons agnostische tijdsgewricht komt het aan op een tegenstem: God heeft zich geheel en al laten kennen en zich helemaal gegeven in die ene persoon van vlees en bloed uit het begin van onze jaartelling, de jood Jezus van Nazareth. Zijn optreden in de naam van de Vader, zijn sterven en zijn verheerlijking zijn het brandpunt bij uitstek van onze kennis van God. Hem is een naam gegeven boven alle naam (Filip. 2:9). Anders gezegd, hij deelt in de regeermacht van God.

Tegelijkertijd moeten we er altijd weer bij zeggen dat God niet pas bij Jezus Christus begonnen is. Zijn optreden staat in een lange lijn van goddelijk initiatief waarvan het Eerste of Oude Testament ons vertelt. Christelijk geloof is om zo te zeggen gebouwd op de infrastructuur van de openbaring geschonken aan Israël (H. Berkhof). Daarmee zijn we bij het *verbond*. De notie van het verbond geeft vorm en scherpste aan wat God wil en wie Hij is. God wil zich een volk scheppen dat voor het aangezicht van God zal leven vanuit dat verbond. Centraal staat daarom in de Tenach of het Eerste Testament de gave van het verbond en de daarmee verbonden Thora. Die gave en die kennis is aan Israël geschonken. Het Nieuwe of Tweede Testament getuigt van een nieuw en beslissend openbaringsinitiatief van God: de zending van Jezus Christus. Zijn leven, kruis en opstanding vat de apostel Paulus samen in het ene woordje 'ja': God zegt ja op zijn beloften (2 Kor. 1:19-20). Dat is de kennis die de kerk is geschonken, en daarvan legt zij ook vandaag, meer dan tien jaar na de kerkvereniging, met hernieuwde vrijmoedigheid getuigenis af.

4 GEMEENSCHAP EN TRANSFORMATIE

Transformatie

Een oud leerboek van de kerk verbindt het samenkomen van de gemeente op de rustdag heel fraai met het verlangen om 'de Here door zijn Geest in mij te laten werken' (Heidelbergse Catechismus, zondag 38). Dat brengt ons bij het vierde en laatste brandpunt voor de verkondiging vandaag dat we hier willen noemen: het belang van de geloofsgemeenschap met het oog op onze voortdurende transformatie naar het beeld van Jezus Christus. We kunnen in plaats van transformatie ook andere woorden gebruiken: christelijk leven, heiliging, omvorming, oefening, discipelschap, gehoorzaamheid, volgeling en getuige zijn van Jezus Christus. Alle opgevoerde begrippen hebben hun eigen associaties en kleuring. En daarmee hun eigen voordeel en nadeel. Wat al deze begrippen verbindt is dat het evangelie zichtbare en tastbare gevolgen heeft voor ons leven, voor ons doen en laten. In het leven van de gemeente, in elke kerkdienst komt dat tot uiting. Het is te danken aan het werk de Heilige Geest dat het stempel van Christus ook daadwerkelijk gezet wordt op hen die Hem volgen (vgl. Ef.1:13).

In het licht staan

Als we dat serieus nemen, leidt dat ertoe dat de gemeente contrasteert met haar omgeving. We kunnen niet net doen alsof Jezus Christus er niet is geweest, alsof God hem niet gezonden heeft. We kunnen niet voortleven alsof hij niet is gekruisigd en niet is opgestaan. Kruis en opstanding zijn niet slechts losse incidenten in de geschiedenis. In het Nieuwe Testament wordt duidelijk gemaakt dat deze geschiedenis al het andere in een nieuw licht zet. Wij staan in dat licht, of we willen of niet. Wat we kunnen doen is uit die lichtkring weglopen, er een doek over heen gooien omdat het licht ons te hel is. Maar bijbels gesproken schijnt dat licht, staat de gemeente in dat licht. We hoeven het niet zelf te ontsteken, we hoeven het slechts door te geven. Dat licht schijnt bijvoorbeeld in de Bergrede. Het is een gedeelte dat we als lastig kunnen ervaren en als ons te machtig. Terecht, want we komen er in de navolging van Jezus niet zonder kleerscheuren af. Maar dat kan nooit betekenen dat we de Bergrede proberen te neutraliseren. Hetzelfde licht schijnt wanneer in de brieven van Paulus eerst in de aantoonende wijs wordt gesproken over de verzoening die God in Christus heeft bewerkt en vervolgens in de bevelende wijs wordt opgeroepen naar die nieuwe werkelijkheid van Gods erbarmen nu zelf ook te leven. Volgelingen van Jezus Christus kunnen op grond van wat God hun heeft geschonken sommige dingen *laten* en andere dingen *doen*. Ze hoeven bijvoorbeeld hun eigen haan niet meer koning te laten kraaien om zich gelukkig te voelen. Ze hoeven op het werk niet meer mee te roddelen om erbij te horen. Ze kunnen soms een stap naar de ander doen, waar ze eerst niet over gepiekerd zouden hebben. Ze kunnen een nood in de samenleving oppakken die anders blijft liggen. Hoe dat christelijk leven er in allerlei concrete situaties uitziet, kunnen we niet voorschrijven. Maar dat God zijn appèl laat uitgaan en dat we ons aan dat appèl niet kunnen onttrekken, mag een aandachtspunt zijn in preek, kring en in het hele reilen en zeilen van de kerk. Want kenmerkend voor de Geest is (zoals bijvoorbeeld de theoloog A.A. van Ruler sterk benadrukt heeft) dat Hij ons met heel ons hebben en houden bij onze transformatie inschakelt.

Individualisme en de christelijke gemeente

We willen hier benadrukken dat christelijk leven niet alleen en zelfs niet allereerst een zaak van persoonlijke heiliging is. Die indruk kan zich gemakkelijk vestigen. Het zal ook en allereerst betrekking moeten hebben op en gestalte krijgen in het leven van de gemeente als christelijke gemeenschap. Wie christen wil zijn op z'n eentje, zal onherroepelijk merken dat zijn geloof achteruitkacht. Nu kunnen we het individualisme van onze tijd niet zomaar afwijzen; daarvoor is het veel te veel een feitelijk gegeven waaraan wij ons niet kunnen onttrekken (vergelijk de predikant die toen de zomertijd ingevoerd werd een gemeente-avond wilde beleggen over de vraag of hij met zijn gemeente daaraan mee zou gaan doen – zo iets heeft weinig zin, want er zijn dingen

die wij eenvoudig moeten accepteren). We kunnen er echter wel iets tegenover, of in elk geval iets naast stellen. Belangrijke hedendaagse theologen (zoals Stanley Hauerwas) wijzen terecht op het enorme belang van de christelijke gemeente als tegengemeenschap in een individualistische tijd. Door samen te komen schuren we ons aan elkaar, laten we onze karakters vormen door het lezen van de Bijbel, oefenen we ons in het nieuwe leven, zoeken we naar waar het erop aankomt om verschil te maken met onze omgeving. Zo houden we elkaar niet alleen bij de les, maar gaan ook anderen zien dat er werkelijk wat gebeurt in de kerk (niets is missionair zo belangrijk als samenkomsten die voor onszelf grote waarde hebben, als een gemeenschap waar we trots op zijn – want dáár zullen we ook spontaan over durven praten met anderen).

'Censura morum'

Dat stelt natuurlijk wel eisen aan de onderlinge verhoudingen binnen de gemeente.

We worden in het midden van de gemeente gedoopt en zitten met elkaar aan de avondmaalstafel. Hoe leven we met elkaar samen binnen de gemeente? Kerkenraden en predikanten dienen hierin een eerste voorbeeld te geven en zich te oefenen. Dat kost moeite en soms pijn. Zou het in verband met de heiliging niet hoog tijd zijn de instrumenten die de protestantse kerk van oudsher had om het gehalte van haar eigen gemeenschap op peil te houden, weer in ere te herstellen? Van oudsher kent de kerk het 'censura morum' en het systeem van onderlinge visitatie. Over beide middelen een paar woorden.

Het 'censura morum' werd (en wordt) gehouden voorafgaande aan de avondmaalsviering. De vraag is: Kunnen wij met elkaar het avondmaal vieren, of zijn onze onderlinge verhoudingen zodanig dat we de tafel van de Heer oneer aandoen? In hoeverre functioneert dit censura morum in onze gemeenten? Of is het een lege huls geworden? In allerlei sectoren van de samenleving is de vraag naar een gedragscode weer actueel geworden: in de financiële sector, in de zorg, in het onderwijs. Censura morum is niets minder dan handhaving van een gedragscode, de code die gegeven is met de verzoening van Jezus Christus. Als conflicten onder tafel en onbesproken blijven, als het avondmaal gebruikt wordt om niet te hoeven praten, wordt de tafel van de Heer bezoedeld. De opdracht tot heiliging en christelijk leven kan betekenen dat een kerkenraad besluit het avondmaal in gegeven omstandigheden *niet* te vieren en eerst een weg van gesprek en verzoening aan te gaan.

Visitatie

Een tweede middel tot onderlinge opbouw en daadwerkelijke vorming van de kwaliteit van de kerk is het systeem van visitatie. Het systeem van visitatie is ervoor bedoeld aan de noodzaak van een bovenplaatselijk bisschoppelijk opzicht tegemoet te komen, en kiest daarvoor de vorm van het onderling toezicht. Functioneert de visitatie in onze kerken? Of is het feitelijk geworden tot een vriendelijk bezoek, waarbij dieperliggende problematiek afgedekt wordt en niet ter sprake gebracht? De angst voor gezichtsverlies bij kerkenraden, predikanten en gemeenteleden is groot; de angst en aarzeling zijn een valstrik die op den duur leidt tot grote schade voor de gemeente. Gemeenten en bovenplaatselijke vergaderingen zullen deze middelen weer letterlijk op de agenda moeten plaatsen. Ze hebben middelen op de plank liggen die de samenleving weer aan het uitvinden is.

Onze omgeving kennen

Heiliging en de opdracht tot christelijk leven strekken zich ook uit tot onze verhouding met de bredere wereld waarvan we deel uitmaken. Wat zijn we als kerk binnen de bredere samenleving waarin we leven? Kennen we onze omgeving, de straten, het dorp, de buurt en haar bevolkingsgroepen? Of zijn we alleen gericht op eigen voortbestaan, op handhaving van de status quo? Hebben we visie voor de samenhang tussen generaties, voor de buurt? Of letten we alleen op geld, op prognoses? Nog een ander punt dat hiermee te maken heeft: in het kerkelijk leven hebben we de neiging veel aandacht te geven aan degenen die ziek zijn, kwetsbaar en noodlijdend. Dat is natuurlijk ook volkomen in lijn met het Evangelie. Maar wat is onze verbinding en betrok-

kenheid op mensen met grote maatschappelijke verantwoordelijkheid: leidinggevend in bedrijven, in openbaar bestuur, degenen die vaak gezien worden als sterk en onafhankelijk? Kennen we hen? Weten predikanten en kerkenraadsleden, gemeenteleden iets van wat er in hoofden en harten van directies, ondernemers en politici speelt? Als daar enkel met groot zwijgen op kan worden gereageerd is de kans groot dat het onderwerp heiliging al te smal is opgevat. Al de genoemde concretisering van heiliging of vorming van het leven maken duidelijk hoezeer in dit brandpunt het missionair gehalte van de gemeente ofwel de relatie naar de samenleving in het geding is.

De doop

Ten slotte wijzen we erop dat ook dit brandpunt heeft een lijn naar de doop. Heel het onderricht van de kerk is goed beschouwd doopcatechese. En ook de brandpunten waar het vandaag in de verkondiging op aankomt, lopen rechtstreeks weg uit onze doop – en in de viering van de eucharistie of het Heilig Avondmaal worden wij daar telkens weer aan herinnerd. Doop en Avondmaal zetten ons immers op het spoor van een bevrijd leven, waarin Christus onze Heer is en de Heilige Geest de coach. Ons is vrijheid en geborgenheid toegezegd. Onze pantsers kunnen daarom los, onze maskers af, en we worden in de vergeving die ons toegezegd wordt op onze voeten gezet. Heiliging en omvorming betekent vervolgens dat we ons laten vormen door het Woord van het evangelie, ons ermee laten confronteren en stappen zetten, stappen naar een leven dat antwoord is op de gunst en genade die God geeft. Om het nog eens met het klassieke doopformulier te zeggen: wij worden door de doop opgeroepen tot 'een nieuwe gehoorzaamheid'. Dat is christelijk leven, met vallen en opstaan. Dat nieuwe loopt dus rechtstreeks weg uit de christelijke doop. In de doop wordt ons in alle lijfelijheid duidelijk gemaakt dat we in Jezus Christus worden ingelijfd en daarmee de goden afgezworen hebben. De gesproken woorden vormen samen met de doophandeling één geheel. De Naam van de Vader, de Zoon en de Geest worden over ons uitgesproken. Het is een beslaglegging, een identiteitsverlening. We worden gemaakt tot wat we de facto misschien nog niet zijn, maar voor Gods aangezicht al wel: nieuwe mensen.

Dat is allemaal niet niets. Bij de doop gaat het er stevig aan toe. Goed beschouwd geeft ze dus weinig aanleiding tot lievigheden. In de vroege kerk werd de mens bij de doop in het water ondergedompeld, helemaal. Dat wij het teruggebracht hebben tot een paar druppels en er een ziekendoop van gemaakt hebben is een historische misser die bij elk nieuw kerkgebouw hersteld zou moeten worden. Wie ondergaat in water gaat helemaal kopje onder, èn wordt weer opgericht. Dat wijst naar de deelname aan de geschiedenis van Jezus Christus, naar kruis en opstanding. Het klassieke doopgebed plaatst de dopeling in het drama van de zondvloed en de redding van Noach en de zijnen, van ontsnapping uit het slavenhuis Egypte en de doortocht door de Schelfzee. Al deze beelden spreken van een redding - ternauwernood. Heil en behoud zijn allerm minst vanzelfsprekend maar ze vormen de achtergrond van de geschiedenis van Jezus Christus. In dat teken staat het christelijk leven. Geen leven in evenwicht en geen bestaan zonder vragen en mislukkingen, maar in het teken van de God van Israël en de Vader van Jezus Christus die redt en bij wie iets nieuws te leren valt.

5 BIJLAGE

5.1 De risico's van een keuze voor brandpunten

Het aanwijzen van centrale thematiek in de verkondiging – is dat wel nodig? Het antwoord zou binnen een protestantse context kunnen luiden dat we niet op zoek moeten zijn naar een paar brandpunten, maar dat de hele Bijbel voorwerp van aandacht moet zijn. Dat zou ervoor pleiten juist *niet* te zoeken naar zulke brandpunten, laat staan thematisch te werk te gaan. De neiging om diensten op te zetten aan de hand van thema's is in veel gemeenten groot, terwijl tegelijkertijd iedereen de risico's kent. We weten al waar het over moet gaan en plukken daar een paar teksten bij. De teksten dienen slechts als illustraties bij wat we al wisten. Concentratie op de bijbeltekst en verkondiging *vanuit* de tekst kan daarentegen juist leiden tot verrassing, ook voor de verkondigers zelf. Zij zijn immers zelf de eersten die de verkondiging horen en zich erdoor laten aanspreken.

Het zoeken naar kristallisatiepunten in de verkondiging kent om te beginnen een soortgelijk risico als het organiseren van themadiensten. Voor we het beseffen gaan zulke thematische gegevens of vraagstellingen beperkend werken. Vanuit de Reformatie gezien is juist het vertrouwd raken met de Bijbel zelf – en met de hele Bijbel – een belangrijke doelstelling van de eredienst, prediking en catechese. Daarbij stonden niet in eerste instantie bepaalde leerinhouden voorop, maar kwam het erop aan de Bijbel 'in reïncultuur' aan het woord te laten, zo min mogelijk gelezen door de lens van allerlei gevestigde interpretatieschema's. Juist dat levert, zoals Luther ontdekt had, zo vaak verrassingen op, omdat zo niet wij bepalen waar het over gaat maar ons dat van buitenaf aangereikt wordt. De gewoonte – door Calvijn overgenomen – om tijdens erediensten en vieringen een *lectio continua* van de Bijbel toe te passen komt hieruit voort. Het is de beste garantie dat we geen eigen voorkeuren laten domineren. Wanneer we in deze nota toch proberen enkele brandpunten voor de actuele verkondiging te formuleren, willen die dus altijd vanuit de achtergrond van de hele Bijbel verstaan, ingekleurd, aangevuld, en mogelijk ook gecorrigeerd worden.

Er is nog een tweede risico verbonden aan de concentratie op enkele inhoudelijke brandpunten in de verkondiging. Er kan gemakkelijk de suggestie van uitgaan dat christelijk geloof vooral een kwestie is van het erop nahouden van een aantal opvattingen, en dat het daarom in de overdracht van het geloof in prediking en catechese ook aankomt op het zo correct mogelijk doorgeven daarvan. Dat zou echter een zeer beperkte visie zijn op wat geloof en geloofsoverdracht inhouden. In de klassieke protestantse theologie maakt men onderscheid tussen wat genoemd wordt de *fides quae* en de *fides qua*. Bij de *fides quae* gaat het om de inhoud van het geloof ("het geloof *dat* geloofd wordt"), de *fides qua* betreft de daad of attitude van het geloof ("het geloof *waarmee* geloofd wordt") ofwel geloof als vertrouwen. Beide worden in de traditie van de kerk doorgaans van gelijk belang geacht, en dat zijn ze voor vandaag ook. Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden: De inhoud van het Woord vraagt om vertrouwen en aanvaarding. En er bestaat geen geloofsvertrouwen zonder te weten waarop of op wie men vertrouwt. Toch heeft de onderscheiding zin. Wanneer we nadenken over het geloof van onze (over)grootouders, voelen we soms vervreemding als we ons realiseren wat zij zoal geloofden en belangrijk vonden. Letten we echter op het geloof *waarmee* zij geloofden, hun *fides qua* dus – hun oprechte vroomheid, hun trouw aan God, hun gebedsleven, hun omgang met zware persoonlijke tegenslag ook – dan liggen de zaken vaak anders. We kunnen ons dan niet alleen nog altijd sterk met hen verbonden weten, maar voelen ons vaak zelfs in hun schaduw staan en kunnen veel van hen leren. Onze culturele en geopolitieke leefwereld mag dan groter geworden zijn en open zijn komen te liggen, het leven zelf is in allerlei opzichten juist vele malen platter geworden. Het besef onder een open hemel te leven is daardoor niet vanzelfsprekend meer, en moet ons aangereikt en aangeleerd worden. Wanneer geloofsoverdracht slaagt, lijkt dat ook en soms juist te danken aan de wijze waarop geloofd werd. Vuur ontstaat aan vuur. Wat vader nu precies geloofde en aan geloofs-

houd overdroeg was niet onbelangrijk, maar dat je hem 's morgens als je toevallig de ouderlijke slaapkamer binnenstapte geknield voor zijn bed kon zien liggen, in een morgengebed – dat maakte indruk. Net als de liederen van Johannes de Heer die moeder of oma zo graag zong. Het was dus echt. 'Het beste bewijs dat er een God is, is eigenlijk de indruk die men ervan krijgt in zijn kindertijd' (Kierkegaard, *Dagboek NB 5*, 114).

Minstens zozeer als op concrete geloofsinhouden komt het in verkondiging en catechese ook vandaag dus aan op het voorleven en doorgeven van wat *geloven*, als werkwoord, eigenlijk is. Het gaat om de acte van vertrouwen en innerlijke overgave aan die vreemde God die ons roept. Abraham en alle heiligen zijn ons erin voorgaan (vgl. Hebr. 11). Dezelfde vertrouwensvolle overgave aan God die hun leven stempelde wil ook bepalend zijn voor ons leven vandaag. Die acte kan meer oudtestamentisch de vorm aannemen van de 'vreze des Heren' of meer nieuwtestamentisch van blijdschap in de Heer. Ze uit zich in liederen en gebeden, in goed doen en gul zijn, in heiliging en hoop. De Bijbel situeert deze grondhouding van geloof en overgave in het menselijk hart en typeert haar als een geschenk van Gods Geest. Los van deze houding van zich toevertrouwen wordt datgene waar het in het christelijk geloof op aankomt al gauw scheefgetrokken in intellectualistische of moralistische richting of erger nog: in beide richtingen. Dat levert altijd brokken op, die vaak zichtbaar worden in een mislukte geloofsoverdracht aan een volgende generatie. Ook als het gaat om de verkondiging zoeken velen – en niet ten onrechte! – door de woorden heen naar de achterliggende grondhouding. Is het echt, of is het een voorgelezen lesje wereldbeschouwing? Hoe raakt en doortrekt het gesproken woord het leven van de voorganger – en ons leven? Wanneer we daarom enkele brandpunten voor de hedendaagse verkondiging formuleren, doen we dat zo dat die zich niet laten reduceren tot enkele leerstellige inhouden die los van de geloofspraktijk staan. We hebben dat ook aangegeven door in de titels van de verschillende hoofdstukjes steeds een 'inhoud-woord' en een 'houding-woord' aan elkaar te koppelen. De doordenking van de christelijke leer staat nooit los van concrete geloofspraktijken en geloofsbeoefening – sterker nog: zij wil daaraan slechts dienstbaar zijn.

5.2 Het belang van inhoud en focus

Er zijn dus belangrijke risico's verbonden aan het 'op formule brengen' van inhoudelijke aandachtspunten in de kerkelijke verkondiging. Waarom willen we dat in dit geschrift dan toch een poging in die richting ondernemen? De eerste reden is dat wij in de geloofsoverdracht in prediking, catechese, missionair werk of waar dan ook niet kunnen volstaan met het reciteren van de Bijbel of het aankweken van een gelovige levenshouding. Het christelijk geloof heeft immers ook een bepaalde inhoud, en die valt tot op zekere hoogte in termen van kennis te omschrijven. We hebben het dan over de veelgemaakte christelijke *leer*. Geloofsregels, credo's, dogma's en belijdenisgeschriften beogen deze geloofsinhoud min of meer welomlijnd te verwoorden, en zijn daar in die zin in geslaagd dat ze breed herkenning oproepen (anders hadden ze die status niet gekregen). Het formuleren van zulke geloofsinhouden beoogt niet de Bijbel af te knotten of aan banden te leggen, maar juist open te leggen en als leeswijzer te dienen. Ze voorkomen dat we er selectief in gaan winkelen of hoofd- en bijzaken door elkaar gaan halen. Evenzo beoogt het niet de geloofspraktijk overbodig te maken, maar juist deze te stimuleren en christelijk te houden. Pogingen om de christelijke geloofsinhoud te verwoorden willen ons helpen om door de bomen het bos te zien. Dat is enerzijds riskant (vandaar dat zulke teksten zichzelf nooit als onfeilbaar mogen presenteren), maar anderzijds ook onmisbaar om het perspectief op het Evangelie zuiver en scherp te houden.

Al in het Nieuwe Testament vinden we de gedachte van een min of meer vastomlijnd *depositum fidei*, letterlijk 'neerslag' of 'opslagplaats' van het geloof: het geloofsgoed dat naar de Timotheüsbriefen (1 Tim.6:20 en 2 Tim.1:14) als een pand onveranderd bewaard en doorgegeven moet worden. De kerk heeft die oproep serieus genomen door een stroom aan geformuleerde geloofsregels, symbolen en belijdenissen, die historisch vooral ontsprongen aan de doop en doopcatechese. Formuleringen begeleiden van meet af aan de praktijk van het geloven. Interessant is dat die geloofsregels weliswaar de nodige variatie vertonen, maar toch op de wezenlijke punten met elkaar overeenstemden en bij elkaar aansloten. Men zou kunnen zeggen dat de concentratie op dit *depositum fidei* in de Reformatietijd een belangrijke doorstart kreeg en werd gerevitaliseerd in de vorm van een nieuwe reeks belijdenisgeschriften, die onderling al evenzeer veel variatie vertoonden zonder elkaar per se tegen te spreken.

Op de vraag waarin de kerkelijke verkondiging ons vandaag wil inwijden, kan men dus behalve "in de Bijbel" en "in de geloofspraktijk" nog een derde antwoord geven: in de christelijke leer. Men moet een dergelijk antwoord niet te snel van tafel vegen, alsof het te simpel zou zijn en zoiets als leer vandaag niet meer werkt. Jongeren (zo stond in de brief waarmee de opstellers uitgenodigd werden deze nota te schrijven) willen vandaag weten waar de kerk voor staat en waar zij op hun beurt voor kunnen 'gaan'. Zij vragen dus om helderheid ten aanzien van de concrete geloofsinhouden waarop de kerk aanspreekbaar wil zijn. Men moet zich van die vraag niet afmaken met een verwijzing naar zwart-wit denken dat jongeren nu eenmaal eigen zou zijn, maar haar serieuzer nemen. Misschien voelen zulke jongeren wel haarscherp aan hoezeer het hierop aankomt. Er wordt traditioneel veel gescholden op de rol van dogma's en leerstelligheid in kerken, maar alle water van de wereld wast niet weg dat een helder omschreven en afgebakende leertraditie gebinte geeft aan een los daarvan al gauw vervloeiend en diffuus wordend geloof. De kerk heeft een schat te bewaren en door te geven. Dat is naar we mogen aannemen ook precies de reden waarom de in een dynamische en multi-religieuze context ontstane Timotheüsbriefen zo nadrukkelijk de vinger leggen bij het belang van het inhoudelijke geloofsgoed.

Nu is er ook vanuit katholiek en oecumenisch oogpunt veel voor te zeggen om de geloofsoverdracht te richten op de complete christelijke leer, en haar dus zo omvattend mogelijk te benaderen. De term 'secte' mag dan etymologisch waarschijnlijk niet van *secare* – het Latijnse werkwoord voor 'snijden' – afkomstig zijn, daar waar men zich tevreden stelt met een beperkt aantal geloofsthema's en andere 'wegsnijdt' ontstaat wel gauw een sectarisch geloofstype. Het katholieke en daarmee ook het protestantse geloofstype is breder en dieper. Het is niet alleen gericht op de verlossing, maar ook op de schepping; niet alleen op Israël, maar ook op de volken; niet alleen op de toekomst, maar ook op het heden; niet alleen op de hemel, maar ook op de aar-

de; niet alleen op de mens, maar ook op God; niet alleen op de wedergeboorte, maar ook op het Koninkrijk; niet alleen op de plaatselijke kerk, maar ook op zending en oecumene. Telkens geldt overigens ook het omgekeerde: het gaat niet alleen om de schepping, maar ook om de verlossing; niet alleen om de volkeren, maar ook om Israël. Reducties, eenzijdigheden, en verabsolutering van deelaspecten van deze omvattende christelijke leer vinden in de praktijk maar al te vaak en al te gemakkelijk plaats, en de kerk die katholiek wil zijn zal deze willen voorkomen en tegen gaan.

Zo bezien is het riskant om de geloofsgeheimen die in verkondiging en catechese aan de orde komen terug te brengen tot een beperkt aantal thema's, foci, brandpunten, of hoe men ze ook noemen wil. Bij het geloof dat overgedragen wil worden gaat het ook niet om een vast aantal wel omliggende en cerebraal in kaart te brengen items, maar om een nieuwe belichting van ons totale bestaan, om een hele wereld vol ongedachte betekenissen, perspectieven en verbanden. Ook zo bezien verdient het geen aanbeveling de inhoud van het christelijk geloof in een beperkt aantal thema's op te splitsen die zich 'helder en welonderscheiden' (Descartes) zouden laten omschrijven. Dat zou namelijk gemakkelijk de indruk wekken dat het christelijk geloof primair op het hoofd gericht is in plaats van op het menselijk hart. De christelijke geloofswaarheid functioneert echter pas werkelijk wanneer zij 'bevonden' wordt. Het gaat in de kerk, en zeker in onze postmoderne tijd immers niet om het aanleren van lesjes, maar om inwijding in de geheimen van het geloof, om 'mystagogie' zoals het tegenwoordig weer mag heten. Het gaat om een wereld die men binnentreedt en waarin we niet slechts sommige maar alle dingen, inclusief het gewone leven, in het licht van het geloof leren zien.

Wanneer we in deze nota dus toch een viertal kristallisatiepunten van kerkelijke verkondiging voor vandaag aanwijzen, willen die niet geïsoleerd verstaan worden, maar als vensters op deze omvattende wereld die het christelijk geloof ontsluit. Ieder die zegt dat via de vier hoofdstukjes feitelijk toch de hele geloofsleer weer binnengesmokkeld is, krijgt bij voorbaat gelijk; men kan er zonder veel moeite de structuur van een klassiek-protestantse dogmatiek in herkennen: schepping – val – verlossing – voltooiing. Maar die thema's worden hier wel aan de orde gesteld vanuit vier concrete perspectieven die er een zeer bepaald licht op werpen, en die niet zomaar vanuit het verleden te kopiëren zijn. Het gaat er immers niet om dat we 'het nog weer eens uitleggen', maar dat we het evangelie zo vertolken dat het slaat op wat in onze tijd aan de orde is, waar vandaag cultureel en geesteshistorisch de grote uitdagingen liggen. Precies dat is de diepste reden waarom we het er toch op gewaagd hebben de katholieke lengte, breedte en hoogte van de christelijke geloofsinhoud ter sprake te brengen, en deze toe te spitsen op enkele momenten van de Bijbelse boodschap met het oog op datgene wat we vandaag moeten zeggen.

Zoals de Reformatie vroeg om aanscherping, verlenging en toespitsing van bepaalde accenten uit het geloofsgoed van de kerk in het licht van de eisen van de tijd, zo vraagt onze culturele context daar niet minder om. Wij denken in dit verband aan een indringend woord van Luther: 'Als ik met luide stem en krachtige betoogtrant elk onderdeel van de waarheid Gods verdedig behalve dat ene puntje dat de wereld en de duivel op dat moment aanvallen, belijd ik Christus niet, hoezeer ik me ook als christen profileer. Waar de strijd woedt, dáár wordt de loyaliteit van de soldaat bewezen. Standvastig zijn op alle andere strijdfronten is slechts een vlucht wanneer men terugdeinst op dit ene punt' (WA-B 3, 81v.). Daarmee is het belang van focus, van toespitsing gegeven. Wie alles wil zeggen, zegt uiteindelijk immers vaak weinig of niets. De vraag is dus: wat is vandaag het punt, of wat zijn de punten, waar het op aankomt, waar ons christen-zijn daadwerkelijk bewezen wordt? Wat verdient het daarom bij uitstek overgedragen te worden aan komende generaties? Als een antwoord op die vraag moeten de vier paragrafen van deze nota worden verstaan, als handreiking.